

ФІНАНСОВІ ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

**ПЕРЕКРЕСТНАЯ Ольга Олегівна - помічник судді господарського суду
Донецької області, аспірантка Інституту економіко-правових досліджень
Національної Академії Наук України**

УДК 346.9

В научной статье исследовано эффективность применения таких предусмотренных действующим законодательством средств процессуального воздействия как взимание штрафа за уклонение от действий, совершителем которых сторона обязал хозяйственный суд, и возложение на недобросовестного участника процесса судебного сбора независимо от результата рассмотрения дела. С учетом выводов проведенного анализа и зарубежного опыта по исследуемому вопросу предложена система финансовых средств реагирования на злоупотребление хозяйственно-процессуальными правами.

Работа соответствует актуальной практике Высшего хозяйственного суда Украины.

Другою частиною статті 22 Господарсько-процесуального кодексу України [3], серед іншого, встановлено обов'язок сторін добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, який у відповідності до ст.ст. 26, 27 ГПК України розповсюджується й на третіх осіб, які беруть участь у справі. Проте, процесуальним законом чітко не визначено заходів, які можуть бути застосовані до учасника судового процесу за невиконання вищевказаного обов'язку, що на практиці створює умови для безкарного зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві та нівелює необхідність дотримання вищевказаних приписів закону. З огляду на наведені обставини варто погодитись з

позицією Лукіної І.М. [6], що на теперішній час суд дуже обмежений в можливості впливу на несумлінну поведінку сторони, що дозволяє зацікавленій особі у різні способи затягувати розгляд справи, перешкоджати ухваленню неприйнятної для неї судового рішення та вчиняти інші подібні дії в сфері судочинства.

В сучасній правовій науці проблемам зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві та реагування на них приділяється незначна увага, що зумовлено відносно недавнім часом їх виникнення. Водночас, необхідно відзначити наукові доробки Грель Я.В. [4], Юдіна А.В. [12], якими вищевказані явища досліджувались в російській правозастосовчій практиці. Серед української наукової спільноти заслуговують на увагу доробки Андрощука С. [1], Ігнатова Д. [5], Фонової О.С. [11]. Крім того, викликає зацікавленість тактика процесуального бліцкригу як заходу запобігання зловживання процесуальними правами, запропонована Смітюхом А. [10].

Разом з тим, необхідно відзначити певну спрямованість уваги науковців на проблему зловживання правом оскаржувати процесуальні документи та можливі заходи запобігання її виникненню, при цьому питанню розробки універсальної системи санкцій, які можуть бути застосовані незалежно від змісту процесуального права, до зловживання яким вдалась несумлінна сторона, на теперішній час не запропоновано.

Традиційно найбільш ефективним методом державного регулювання визнається економічний, а найбільш ефективним засобом впливу на суб'єктів господарювання – той, що має фінансовий характер, застосування якого безпосередньо впливає на майновий стан підприємців. Незважаючи на це, на теперішній час застосування таких заходів в якості важелів процесуального впливу чинним законодавством не передбачено. Водночас, у правовій науці також відсутній єдиний підхід до визначення системи заходів реагування на зловживання господарсько-процесуальними правами.

Враховуючи вищевикладене, метою цієї статті є дослідження ефективності застосування судом в якості фінансових заходів реагування на зловживання господарсько-процесуальними правами повноважень щодо покладення на несумлінну сторону штрафу та судових витрат незалежно від результатів вирішення спору.

Аналізуючи заходи, до яких вдаються суди з метою запобігання процесуальними правами, варто зупинитись на рекомендаціях Вищого господарського суду України, викладених у різних періоди, серед яких інформаційний лист від №01-8/973 від 14.12.2007р. «Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права» та інформаційний лист Вищого господарського суду України №01-8/482 від 13.08.2008р. «Про деякі питання застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у першому півріччі 2008 року». Крім того, окремо варто відзначити інформаційний лист Вищого господарського суду України № 01-08/140 від 15.03.2010р. як спробу вищого спеціалізованого суду привести до єдиного знаменника раніше викладені правові позиції щодо запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві [8].

Виходячи з правової позиції, висловленої Вищим господарським судом у зазначених актах, в разі висновку суду про наявність в діях учасника судової справи ознак зловживання господарсько-процесуальним

правом, суд може застосувати до нього наступні заходи:

- покладення на особу, що припустилася зловживання державного мита незалежно від результатів вирішення спору (частина друга статті 49 ГПК);

- стягнення штрафу з винної сторони в доход Державного бюджету України (пункт 5 статті 83 ГПК);

- винесення у встановленому порядку окремих ухвал (статті 90 ГПК).

За правовою природою ознаки заходів фінансового впливу мають такі заходи, як покладення на особу, що припустилася зловживання, судового збору незалежно від результатів вирішення спору та стягнення з винної сторони в доход Державного бюджету України передбаченого п. 5 ст. 83 ГПК України штрафу.

Відповідно до ч. 2 ст. 49 ГПК України, якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї судовий збір незалежно від результатів вирішення спору.

Проте, виходячи зі змісту наведеної норми, вбачається, що її застосування здійснюється за результатами вирішення спору по суті та зумовлюється оцінкою господарським судом причин виникнення правового конфлікту, що був предметом розгляду у певній господарській справі. Разом з тим, помилковість, неналежний характер дій сторони і, навіть, їх незаконність, за змістом аналізованої норми, мають передувати виникненню спору між сторонами з цього приводу та зумовити звернення потерпілої сторони до суду з позовом, за яким буде порушено провадження у відповідній господарській справі.

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що законодавець пов'язує застосування судом заходу, передбаченого ч. 2 ст. 49 ГПК України, із порушенням норм саме матеріального права, внаслідок чого між сторонами виникли певні спірні правовідносини, що в подальшому врегульовані за результатами розгляду господарської справи в судовому порядку. Вищевказаний висновок опосередковано підтверджується позицією Вищого господарського суду України, викладеною в п.

12 інформаційного листа №01-08/163 від 12.03.2009р. «Про деякі питання, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів України у другому півріччі 2008 року щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України» [9], у відповідності до якої застосування вищевказаних засобів є можливим лише в разі вирішення спору по суті, альтернативними варіантами якого згідно з ч. 1 ст. 82 ГПК України є задоволення позову, відмова у позові повністю або частково на підставі рішення суду, що приймається за результатами оцінки доказів, поданих сторонами та іншими учасниками господарського процесу, а також доказів, які були витребувані господарським судом, у нарадчій кімнаті (ч. 2 ст. 82 ГПК України).

Виходячи з вищевикладеного, аналізований захід виконує превентивну функцію саме у матеріальних правовідносинах, а відповідні норма має за мету запобігати саме виникненню спорів в цілому та стимулювати учасників правовідносин до належного виконання взятих на себе зобов'язань.

Таким чином, наведені обставини свідчать про неможливість застосування судом такого заходу впливу, як покладення на сторону судового збору незалежно від результату вирішення спору, в якості заходу реагування на зловживання процесуальними правами під час розгляду судової справи, оскільки відповідні несумлінні дії стосуються можливого впливу сторони на перебіг вирішення спору, а не на його результат, оформлений судовим рішенням, та не мають безпосереднього зв'язку з причинами виникнення спору.

З огляду на наведені обставини, рекомендація Вищого господарського суду щодо можливості застосування положень ч.3 ст. 49 ГПК України в якості фінансового заходу реагування на зловживання господарсько-процесуальними правами вбачається недоречною та такою, що не відповідає внутрішньому змісту зазначеної норми, відтак дотримання зазначеної позиції касаційного суду є недоцільним та не адекватним духу процесуального закону.

Іншим заходом процесуального впливу, рекомендованим до застосування Вищим

господарським судом України, на особу, яка несумлінно використовувала надані їй права, зокрема, шляхом неподання або несвоєчасного подання доказів з неповажних причин, спрямованого на затягування судового процесу, є стягнення штрафу з винної сторони в доход Державного бюджету України на підставі ч. 2 ст. 49 ГПК України.

Відповідно до п. 5 ст. 83 ГПК України господарський суд, приймаючи рішення, має право стягувати в доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону. При цьому, згідно з п. 5 підрозділу 1 Перехідних положень Податкового кодексу України [7], якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн., крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 цього кодексу для відповідного року.

Проте, суттєвим недоліком запропонованого вітчизняним законодавцем процесуального заходу є його застосування лише на стадії винесення рішення, інакше кажучи, після розгляду спору по суті, що унеможливає вжиття таких заходів під час судового провадження по справі з метою забезпечення її повного розгляду та встановлення всіх її обставин впродовж розумного строку, визначеного законом. Іншими словами, господарський суд позбавлений можливості застосувати до несумлінної сторони в якості заходу процесуального впливу штраф за найбільш розповсюджені зловживання господарсько-процесуальними правами, як-то неодноразове оскарження тих й самих процесуальних документів з метою створення штучних підстав для зупинення провадження по справі, ухилення від надання необхідних для розгляду справи документів, що фактично позбавляє зазначені заходи можливості оперативного

впливу на процесуальну поведінку сторін та значно знижує їх ефективність, оскільки на стадії винесення судового рішення питання реагування на допущені зловживання вже втрачає свою актуальність через те, що мета таких зловживань у більшості випадків вже досягнута.

В світлі досліджуваної проблеми викликає зацікавленість вирішення питання застосування судових штрафів в арбітражному процесі в Російській Федерації, якому присвячений окремий одинадцятий розділ процесуального закону. Відповідно до ст.119 Арбітражного процесуального кодексу Російської Федерації [2] в редакції Федерального закону №205-ФЗ від 19.07.2009р., судові штрафи накладаються арбітражним судом у випадках, передбачених цим кодексом (ст. 66 АПК – за ненадання витребуваних доказів, ст.96 - за невиконання заходів забезпечення позову, ст. 155 – за порушення порядку участі в судовому засіданні, ст. 156 – за неявку в судові засідання). При цьому розмір судового штрафу, що покладається на громадян, не може перевищувати 2 500 рублів, на посадових осіб – 5 000 рублів, на організації – 100 000 рублів, якщо інше не передбачено цією статтею. Спеціальні розміри штрафів, які застосовуються судом при розгляді корпоративних спорів, визначені ч.ч. 2-3 ст. 119 АПК РФ, при розгляді справ про порушення прав і законних інтересів групи осіб – ч.4 ст.119 АПК РФ, які не перевищують загальний розмір, встановлений першою частиною зазначеної статті. Отримувачем грошових коштів, стягнутих в якості судового штрафу, згідно з ч. 7 ст. 119 виступає федеральний бюджет. Порядок вирішення питання щодо накладення судового штрафу врегульований ст. 120 АПК РФ. Так, зазначене питання щодо присутньої в судовому засіданні особи вирішується в тому ж засіданні, щодо відсутньої особи – в наступному судовому засіданні, про яке вона повідомляється, при цьому в разі належного повідомлення її неявка не перешкоджає вирішенню питання щодо накладення штрафу. За результатами розгляду питання про накладення штрафу арбітражний суд постановляє ухвалу, яка в п'ятиденний

строк з дня ухвалення направляється особі, на яку накладений штраф.

Отже, вважаємо доцільним запозичення вищевказаного зарубіжного досвіду з метою підвищення ефективності реагування українських господарських судів на зловживання процесуальними правами шляхом застосування до несумлінних учасників судової справи матеріальних санкцій не за результатами її розгляду, а під час її вирішення по суті. Водночас, беручи до уваги, що фінансовий стан юридичних осіб у більшості випадків істотно відрізняється від фінансового стану суб'єктів індивідуального підприємництва, вважаємо за необхідне диференціювати систему штрафів у залежності від організаційно-правової форми учасника процесу.

З урахуванням викладеного, вважаємо за доцільне доповнити Господарський процесуальний кодекс України статтею 901 наступного змісту:

«Стаття 901. Фінансові санкції за ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу.

1. За ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу, господарський суд під час розгляду справи може стягнути з нього в дохід Державного бюджету штраф в наступному розмірі:

1) для фізичних осіб, які беруть участь у справі у відповідності до цього Кодексу, - в сумі до 1% від ціни позову в разі майнового характеру спору та до 10 мінімальних заробітних плат в разі немайнового характеру спору, але в будь-якому разі не менше 1 мінімальної заробітної плати;

2) для юридичних осіб - в сумі до 2% від ціни позову в разі майнового характеру спору та до 20 мінімальних заробітних плат в разі немайнового характеру спору, але в будь-якому разі не менше 2 мінімальних заробітних плат.

2. Про стягнення з учасника судового процесу штрафу за ухилення від вчинення дій, покладених на нього судом, господарський суд виносить ухвалу.

3. Ухвала про стягнення штрафу може бути оскаржена учасником судового процесу, на адресу якого її постановлено, в порядку, визначеному цим Кодексом».

Вважаємо, що запропонована система матеріальних санкцій в умовах ринкової економіки дозволить ефективніше стимулювати учасників господарського процесу до сумлінного використання ними наданих прав та до виконання процесуальних обов'язків, оскільки безпосередньо впливатиме на їхні майнові інтереси. Крім того, стягнення запропонованого штрафу в дохід Державного бюджету, а саме – у спеціальний фонд відповідного суду аналогічно з судовим збором, дозволить покращити матеріальне становище судової установи в умовах скорочення бюджетного фінансування. Разом з цим, з метою забезпечення оперативного виконання запропонованого судового акту, вважаємо доцільним дотримуватись при його ухваленні встановлених ст.18 Закону України «Про виконавче провадження» вимог до виконавчого документу.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку про відсутність в чинному законодавстві ефективних засобів забезпечення сумлінного використання сторонами наданих їм окремих процесуальних прав, що створює можливість для зловживання ними під час вирішення господарських спорів. Водночас, рекомендації судів вищих інстанцій щодо можливості застосування в якості фінансових заходів реагування певних повноважень, передбачених чинним законодавством, не завжди є ефективними та відповідають внутрішньому змісту таких заходів.

Зокрема, запропоноване Вищим господарським судом України покладення на несумлінну сторону судового збору незалежно від результатів вирішення спору не може бути застосовано в якості заходу реагування на зловживання господарсько-процесуальними правами, оскільки підставою для такого спеціального порядку розподілу судових витрат, згідно з гіпотезою норми ч. 3 ст. 49 ГПК України, є виникнення спору з вини сторони, тобто порушення матеріального права, що відрізняється за своєю природою та змістом від неналежного використання господарсько-процесуальних прав під час вирішення вже існуючого спору в судовому порядку.

Водночас, застосування передбаченого п. 5 ст. 83 ГПК України штрафу в якості фінансового заходу процесуального впливу на стадії винесення рішення є недоцільним та неефективним, оскільки найбільша питома вага таких зловживань спрямована саме на відстрочення ухвалення рішення, натомість стягнення зазначеного штрафу на момент вчинення подібних несумлінних дій чинним законодавством не допускається.

Існуючий стан речей призводить до ускладнення здійснення правосуддя, нівелює конституційні засади судочинства, тягне зниження рівня правової свідомості у державі в цілому, тому потребує більшої уваги наукової спільноти та адекватних змін в правовому регулюванні з боку законодавця. З огляду на вищевикладені обставини, вважаємо за доцільне запровадити систему заходів реагування на зловживання господарсько-процесуальними правами, які мають фінансовий характер та можуть бути застосовані судом безпосередньо на момент вчинення вищевказаних несумлінних дій, що, безумовно, стане більш ефективним засобом процесуального впливу, ніж встановлені чинним законодавством заходи.

Література

1. Андрощук С. Ограничение права на апелляцию и кассацию в судебном процессе// Юридическая практика. – 2005. – № 9. – С. 50-52.
2. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации: [Режим доступа: Электронный ресурс]: http://www.consultant.ru/popular/apkrf/9_13.html#p1315.
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6 (11.02.92). – Ст. 56.
4. Грель Я.В. Злоупотребление сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / специальность 12.00.15 / Институт философии и права Российской академии наук. – Новосибирск, 2006. – 207 с.

АНОТАЦІЯ

У науковій статті досліджено ефективність застосування таких передбачених чинним законодавством заходів процесуального впливу, як стягнення штрафу за ухилення від дій, до вчинення яких сторону зобов'язано господарським судом, та покладення на несумлінну учасника процесу судового збору незалежно від результатів вирішення справи. За висновками проведеного аналізу та з урахуванням зарубіжного досвіду з досліджуваного питання запропоновано систему фінансових заходів реагування на зловживання господарсько-процесуальними правами.

Робота відповідає актуальній практиці Вищого господарського суду України.

SUMMARY

Efficiency of application such measures of procedural influence provided by actual law as exaction of a penalty for avoidance of acts warranted by court and recovery of procedural costs from unfair litigants regardless of settlements of a case results are analyzed in the issue. In consideration of conclusions obtained and foreign experience the system of financial measures to reaction on abusing by procedural rights in commercial litigation is proposed.

Paper corresponds to the urgent practice of High commercial court of Ukraine.

5. Игнатов Д. Как правильно затянуть рассмотрение дела (несколько «относительно законных способов затягивания судебного процесса путем использования права на обжалование») // Юридическая практика. – 2005. – № 16. – С. 11.

6. Лукіна І. М. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі України // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (22 травня 2010 року). – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 345-349.

7. Податковий кодекс України: Закон України // Голос України (04.12.2010). – С. 229-230.

8. Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами в господарському судочинстві: Інформаційний лист Вищого господарського суду України

№ 01-08/140 від 15.03.2010р. // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 3. – С. 13.

9. Про деякі питання, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів України у другому півріччі 2008 року щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України №01-08/163 від 12.03.2009р. // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 3. – С. 68.

10. Смітюх А. Процесуальний бліцкриг у господарському процесі // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 100-102.

11. Фонова О.С. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду. – 2008. – Вип. 6 (74). – С. 187-199.

12. Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами при рассмотрении дел в арбитражных судах // Вестник ВАС РФ. – 2007. – №7. – С. 44-49.